

A KÖNYV

FELIX PHILLIPP INGOLD

MALLARMÉ az *Heroidade* írása (1864-1867) idején – e színpadi szövegnek nem szavakból, hanem szándékokból kellett „szenzációk” versbe szedett szerkezetévé felépülnie – fudamentális alkotói válságba került, s ezen keresztül váratlanul „az esztétika legtisztább gleccserei”-hez vezető járatokra talált, ezután évtizedeken keresztül – egészen haláláig – egy csodálatos művön dolgozott, melyet ő, bizonyára a biblia nyomán, egyszerűen „*A Könyv*”-nek nevezett, mely azonban a koncepció fázisán túl sohasem realizálódott. Ismételten új és új, semmiképp sem ellentmondásmentes szándéknyilatkozatokkal kívánta Mallarmé „*A Könyv*”-et egy kozmikus szövegéptészet modelljeként elfogadtatni, miközben a művet, aminek ebből létre kellett volna jönnie, az idők folyamán az egyre terbélyesedő tervezet meg az azzal összefüggésben álló teoretikus képződmények és fantazmagóriák elfedték, lassanként teljesen kiszorították, s az végül a semmi imaginárius státuszában rögzült, úgy, hogy a megelőlegezett – „kívánó” – kommentár a meg nem írott – „hiányzó” – művet egyidejűleg megszüntetni és pótolni tudta. A műkommentár egy kommentárművé lett, mely semmi mást, mint saját hiányát, ezáltal egyenesen – mű és kommentár semmisségét tudta bizonyítani. „*A Könyv*” keletkezését – ami itt akadályoztatását jelenti – Mallarmé számos levélben, poétikai töredékben és jegyzetben, s végül a röviddel halála előtt *Divigations* (1887) címen megjelentetett szövegekben is gondosan, csaknem pedánsan dokumentálta, s tulajdonképpen csak csodálkozhatunk, hogy önálló publikáció zárt formájában csak most váltak hozzáférhetővé ezek a szétszóródott anyagok Henri Meschonics¹ fáradozásainak köszönhetően.

„*A Könyv*”-et Mallarmé kezdet és vég nélküli műként, organikusan „létező”, s ugyanakkor architektonikusan „megcsinált”, „a betűk totális kibontakozása” által önmagát természet és kultúra demarkációs vonalán szakadatlan keletkezésben konstruáló szöveggé, s végül mint egy maradéktalanul nyelvivé tett és a nyelv erejével hallgatásra – existenciára – ítélt világot gondolta el, melyben a történet pusztá (mert csupán virtuális) jelenné fut össze – „egyetlen” sokszólamú könyvként, melyhez képest „minden egyéb megkülönböztetett” lenne, mert minden egyéb már eleve arra határozottat, hogy önmagát beteljesítve benne végződjön. Mert „végső soron úgy áll, hogy minden a világon csak azért létezik, hogy egy könyvben végződjék”.

„*A Könyv*” implikálja a külső eltűnését a semmi fehérségében, miáltal megerősíti önmagát, s eközben önmagát tagadja is; mert ezen „egyetlen” mű „egyetlen” igazsága – örökké folytatódva – a semmi, aminek realitása, miképp az *Un coup de dés jamais nabolira le hasard*-ban áll, egyedül a szó helyén adott: „RIEN /NAURA EU LIEU/ QUE LE LIEU”. Mivel „*A Könyv*” – „architektonikus és tervezett”, „személytelen és élő”, ahogy (elgondolva) van – minden elképzelhető könyv summázatát tartalmazza, s mivel, mint a nagy (vagy tiszta) – még megíratlan – mű egyúttal kizárja a világot is, melynek totalitásával identikus (ahogy a véletlent is kizárja, amennyiben mint szükségszerűt ismeri el), az embernek is, mint a történet szubjektumának és a történetek szerzőjének kizártnak kell maradnia, eltűnése feltételévé lesz annak, hogy a mű egyáltalán létrejöhessen és fennállhasson. „Az t hiszem”, mondja Mallarmé egy körkérdés megválaszolásakor, „hogy mindez a természetben oly módon van írásosan lefektetve, hogy csak azok húnyhatnak szemet ez előtt, akiknek semmit sem látni érdekében áll: ez a mű itt van, mindenki próbálkozott vele, anélkül, hogy tudatában lett volna; nincs az a zseni és nincs az a paprikajancsi, aki tudtán kívül ne érzett volna rá egy-egy vonására”. Ha tehát egy szerző az egyetlen világkönyvön munkálkodik, az „tudtán kívül” történik; az embernek *nincs része ebben*, hanem „anélkül, hogy tudatában lenne”, már eleve *része ennek*. A szerző a műnek nem

elé- vagy fölrendeltje, nem teremti azt, sokkal inkább a mű teremti szerzőjét, s az oly mértékben tartozik a műhöz, amennyire abban megsemmisül – a legtöbb, amit elérhet, hogy neve a művel identikussá lesz. A mű határozza meg a szerzőség autoritásfogyatkozását, többé nem a szerzőnek, hanem a nyelvnek kell a mondást birtokolnia, mégpedig egy hagyományos jelentésen túli mondást, egy olyan mondást, melynek igazsága azon alapul, hogy érthetetlen ugyan, önmagában azonban mégis mélyértelmű marad. „A véletlen”, hangsúlyozza Mallarmé már egy 1866-ban Coppée-hez írt levélben, „nem hat a versre. Többben közülünk elértük ezt, és azt gondolom, hogy e teljességgel behatárolt soroknál pillantásunknak mindenekelőtt arra kell irányulnia, hogy a költeményben az önmaguk számára elegendő szavak semmiféle külső benyomást ne fogadjanak magukba többé, s addig tükröződjenek egymásban, míg minden egyéni színezet nélkül jelennek meg, s egy skála mozgó átjáróivá válnak”. Így értelmezve magának a nyelvnek kell „re-prezentálnia, amit a szó jelenléte elveszít, miközben nyelvvé válik”. (H. - J. Frey)

Ahol a szavak csak mint „önmaguknál” – érzéki minőségükben mint írásjeleknél, hangtesteknél – többek lesznek felfoghatóvá, ott a szerző elveszti „diskurzust megalapozó funkcióját” (Foucault), az alkotó „kezdeményezés a nyelvre marad”, melynek autopoétikai dinamikája minden auktoriális szándékot semlegesít. Ennek alapján „A Könyv” – a jövő irodalma – egy szerző nélküli anonim mű lenne, amelynek nincs szüksége személyes képviselőre és kézjegyre; egy már régóta az objektumok világába írott mű, mely azonban egyszerre el is határolódik e világtól, amennyiben azt, akárcsak magát, tagadja; egy olyan mű tehát, ami a valóságosság státuszát pusztán hiányában nyeri el: ez az és annyiban létezik, hogy magát létében saját negativitásával gátolja. Következésképpen „A Könyv” – „a semmi” tárgy nélküli „pompája” – csak redukcióval és eliminációval teljesedhet ki, nem pedig teremtés által, legyen az bármilyen természetű: „Pontosan ezt figyeltem meg magamon – művem csakis megsemmisítés által hoztam létre, s minden megszerzett igazság csak egy benyomás elvesztése által született, miután az felvillant, felemészte és szabaddá tett mélységeinek köszönhetően megengedte számomra, hogy beljebb hatoljak az abszolút mélység érzékelésébe. A *rombolás* volt az én Beatrice-m”.

A rombolás ezen kreatív folyamata alól a szerző empirikus énje sem mentesül – az önfeloldódás öngyilkos aktusában eliminálódik, s a mű abszolút énje, mint saját negativitása helyettesíti. „De ez az eredmény, barátom, semmiképp sem tölt el büszkeséggel, sokkal inkább szomorúvá tesz”, írja Mallarmé Lefébre-hez. „Mert mindez nem képességeim normális kibontakozása alapján vált elérhetővé, hanem önmagam lerombolásának bűnös és izgatott, sátánisztikus és könnyű útján, ami nem az erőt, hanem azt az érzékenységet hozta létre, melyáltal kényszerűen erre a pontra jutottam. Személyesen semmilyen érdemeim nincsenek, s a (természettörvények lassúságának megvetése miatt érzett) lelki ismeretfurdalás elhárítása céljából szívesen húzódok vissza a személytelenségbe...”

A szerző eltűnése és ennek függvényében a mű abszolútként való tételezése nem utolsósorban az olvasó funkciójának radikális újraértelmezését is megköveteli, aki, mivel a szerző nem kérdezhető ki többé egy meghatározott kijelentésre vonatkozóan, s mivel a műhöz nem rendelhető többé egy meghatározható jelentés, úgy látja, hogy a szokásos kommunikációs összefüggésen kívülre helyezték. „Az elszemélytelenített könyv, amennyiben az ember szerzőként elválasztja tőle magát”, nem tart többé igényt, mondja Mallarmé, „az olvasó közeledésére sem”. A referencia nélküli mű nem célozhatja meg a hatást, sokkal inkább – ritmikus („vibráló”) mozgásként – önmagát hatja át folyamatos keletkezésében; identikus marad azzal, amit „állít” és „jelent”, „betemetett értelmének” azonban – annak, ami potenciálisan túlmutat a szövegen – az olvasás „kétségbeesett gyakorlata” által kell szabaddá (nem megerősítetté, pusztán felfedté) válnia. Következésképp az olvasó elveszti interpretátori funkcióját, a mű *médiává* lesz, s az benne és általa nyer értelmét. Ezen értelem létrejövetelében azonban a műnek éppoly kevés része van, mint a szerzőnek: Mallarmé „Könyve” elutasítja az általa létrehozott hermeneutikus vágyat, amennyiben az saját hiánya miatt „gorombán” fogyatékosnak láttatja magát, s ugyanakkor hermetikusan elzárkózik. Ki – vagy mi – beszél hát ebből a semmit sem mondó és semmit el nem hallgató „Könyvből”? Ez (ahogy Michel Foucault a *Les mots et les choses*-ban kifejtette) maga a szó az ő magányában, törékeny lebegésében, semmijében – következésképpen nem a szó jelentése, hanem rejtélyes és kétes léte. Mallarmé különféle megfogalmazásban, többször kifejtette, hogy számára jelenidejű időfogalom nem létezik; hogy a jelent „az interregnum egy típusaként” kell felfogni, „amibe a költőnek nem szabad beleártania magát”; hogy ő, Mallarmé, senkinek – „saját magának” sem – kíván kortársa lenni: „... nem, nincs jelen – semmilyen jelen nem exisztál”. Amit Mal-

larmé tagad, az helyesen értve A „Könyv”-ön kívüli – történeti – jelen; és azért tagadja ezt, mert a jelen a mű egészen más természetű jelene számára kell fenntartani, ami a mű hiánya által konstituálódik. „A Könyv” megjelenésével Mallarmé szerint egy új, történelem utáni idő kezdődne el, mely akárcsak az új irodalom, független lenne a linearitásként, kauzalitásként, progresszivitásként meghatározott történelemtől, egy aperspektivikus idő, „helyenként előresiető, máshol visszaemlékező, a jövőhöz és a múlthoz tartozó...”

Ennek alapján a történelemnek többé nem a könyvek „hamis jelenidejűségében” kell raktározódnia, hanem „A Könyv” által definitíven meg kell szűnnie; az egyetlen „Könyv” realizálása csak akkor lesz lehetséges, ha minden könyv csukva lesz, csak ezután válhatja fel a történelmi egzisztencia „hamis jelenidejűségét” is egy történelmen túli, permanens keletkezésben levő, abszolút jelen.

A szerző eltűnése és a mű anyagtalanítása, a destrukció, mint teremtő princípia, művész-szöveg és világ-szöveg azonosítása, a keletkezés elsődlegessége az akarással szemben, a paradoxon gondolkodási formaként és a véletlen szükségszerűségként való felértékelése, a hermeneutika elhárítása egy új hermetizmus által, a szubjektum és a történelem meghaladása – mindaz, mit Mallarmé több, mint száz évvel ezelőtt „A Könyv”-re vonatkozólag posztulált, ma a „posztmodern tudás” közkinccse, és (mindenkor részleges) megerősítésre talál úgy a „szimuláció” és az „immateriális” esztétikai teóriáiban, mint a „rhizomatikában”, a „dekonstrukcionizmusban, a katasztrófateóriában” vagy az „önorganizációs tanban”. Ezen szempont alapján a történelmen túli irodalom mallarmé-i terve, melynek referencia nélküli „fogalmaival” „a modern igazi kultuszát” kellett megalapoznia, új aktualitást nyer.

fordította: Aradi László

1 Stéphane Mallarmé, *Ecrits sur le Livre*. choix des textes, présenté par Henri Meschonnic, Paris 1986.

